

Marek Derenowski

UAM Kalisz

PRÓBA EWALUACJI 'DZIENNIKA' JAKO NARZĘDZIA BADAWCZEGO

Evaluation of the teacher journal as a research tool

This article focuses on the use of teacher journals as an empirical tool. Journals are often perceived as subjective and self-indulgent, resulting from lack of criticism or lack of experience in journal writing. On the other hand, journals can help in investigating such aspects as learner behavior, classroom dynamics or teacher behaviors. Undoubtedly journals help teachers to become more reflective. However, the obvious advantages, the journals are not the most favored empirical research tool.

1. Wstęp

W swojej książce *Dziennik 1954* Leopold Tyrmand pisał: „Dziennik to opukiwanie złożoności szczegółu, tego co drobne. Wiem że nikt, kto nie brał się do pisania dziennika, nie może pojąć trudności. Jest to trudność praktyczna. Jak zapisać mikrobiologię dnia? [...] ale, że nie sposób bez selekcji – bo w ogóle bez selekcji nikt niczego nie robi – więc tekst ulega organizacji. Dziennik przestaje być spowiedzią, poczyna dawać świadectwo. Świadectwo sobie samemu wystawione. Świadectwo z pierwszej ręki. Przez kogoś najlepiej zorientowanego, choć skłonnego do minimalnych i zwalczanych nadużyć”. Dzienniki są niezaprzeczalnie jednym ze znanych nam narzędzi do zbierania danych empirycznych w glottodydaktycznych badaniach jakościowych. Jednocześnie są one często postrzegane jako narzędzie zbyt subiektywne, stroniczne i zawierające pewną dozę próżności, wynikającej z braku samokrytycyzmu lub z braku doświadczenia w pisaniu dziennika. Pomimo niezaprzeczalnych zalet takich jak np. rozwijanie refleksyjności nauczyciela i modyfikacja warsztatu pracy, można odnieść wrażenie, że dziennik nie należy do preferowanych narzędzi wykorzystywanych zarówno przez badaczy, jak i nauczycieli. Celem

niniejszego artykułu jest zaprezentowanie najważniejszych aspektów związanych z wykorzystaniem dziennika oraz próba oceny dziennika jako efektywnego narzędzia do zbierania danych empirycznych.

2. Dlaczego powinniśmy pisać dzienniki?

W literaturze fachowej dzienniki są najczęściej definiowane jako sprawozdanie z pierwszej ręki na temat doświadczeń klasowych. Nerlicki (2009: 152) definiuje dzienniki jako „tekst o charakterze osobistym, w którym autor zapisuje doświadczenia związane z własną osobą, jak i wydarzeniami otaczającego ją świata”. Głównym założeniem prowadzenia dziennika jest dokonywanie regularnych wpisów a następnie analiza zapisków w poszukiwaniu wzorów i ‘niespotykanych’ wydarzeń. Z jednej strony jak twierdzi Appel (1995) „wszystkie błędne przekonania i osądy stają się permanentnym elementem zdobytej przez nas wiedzy”. Jednakże dzięki tym samym dziennikom badacze i nauczyciele mają niepowtarzalną możliwość rozwijania swojej własnej refleksyjności. Dzięki rozwijaniu własnej refleksyjności będą mogli zmieniać i modyfikować swoje zachowanie co pozwoli na pełniejsze i bardziej efektywne wykonywanie swojej pracy. Dziennik to miejsce na dokonywanie odkryć, świętowanie sukcesów, wyrażanie frustracji, i zadawanie ważnych pytań. Gebhard i Oprandy (1999: 79) piszą, że prowadzenie dziennika stwarza możliwość analizy afektywnych aspektów bycia nauczycielem. Zarówno tych pozytywnych jak i tych negatywnych.

Podobną opinię prezentują Palmer i Palmer (1994: 30), którzy piszą: “Dziennik stał się podstawowym narzędziem umożliwiającym nauczycielom dokonywanie refleksji nad tym co dzieje się w klasie. Tak, jak ktoś zapisuje wydarzenia dnia codziennego tak nauczyciel może dokonywać zapisów dotyczących wydarzeń klasowych w celu lepszego ich zrozumienia. Bailey (1990) opisuje dzienniki nauczycielskie jako „narzędzie dzięki któremu nauczyciele zyskali nieoceniony dostęp do własnych zachowań klasowych i motywacji”.

Prowadzenie dziennika ma dwa ważne cele. Po pierwsze, jest to zapis wydarzeń i pomysłów dla dalszego dokonywania refleksji. Bailey (1990: 224–225) stwierdza, że podczas pisania dziennika nauczyciele muszą czuć się swobodnie taka by mogli dokonywać refleksji nad tym co dzieje się w klasie i poza nią. Inaczej główna korzyść prowadzenia dziennika jaką jest osobisty rozwój nauczyciela będzie zaniedbany. Drugim powodem prowadzenia dziennika jest potraktowanie pisania jako proces odkrywczy. Bailey (1990) proponuje następujące procedury pisania dziennika:

- Dokonuj wpisów regularnie, raz, dwa razy w tygodniu, a jeżeli to możliwe, nawet codziennie. Możesz też poświęcić pięć minut zaraz po lekcji na dokonanie wpisów.
- Regularnie dokonuj przeglądu swoich wpisów. To co mogło nie być oczywiste kiedy zapisywane może stać się bardziej logiczne później.

Brock, Yu i Wong (1992: 295) prezentują listę zalet prowadzenia dzienników przez nauczycieli. Według nich:

- dzienniki dostarczają efektywne narzędzia do identyfikowania zmiennych ważnych zarówno dla uczniów jak i nauczycieli;

- służą jako narzędzie do generowania pytań i hipotez na temat procesu nauczania i uczenia się;
- zwiększają świadomość na temat uczenia się i nauczania;
- są idealnym narzędziem do refleksji;
- są proste w prowadzeniu;
- dostarczają obserwacji z pierwszej ręki;
- dostarczają nieustających informacji na temat tego co dzieje się w klasie;
- pozwalają na efektywne połączenie tego co dzieje się w klasie z wiedzą zdobytą z dzienników (Brock, Yu and Wong 1992).

Podobną opinię prezentują Palmer i Palmer (1994: 30), którzy piszą, że akt dokumentowania, który ma miejsce w klasie pozwala na refleksje a przez to pozwala na analizę i ewaluację postępów. Proces zapisywania, przeglądania i refleksji może pozwolić na percepcje tego co ‘ukryte’.

3. Potencjalne problemy w prowadzeniu dziennika

Pomimo niewątpliwych zalet, zaprezentowanych w poprzedniej części, prowadzenie dziennika niesie ze sobą kilka potencjalnych problemów. *Regularność* w prowadzeniu zapisów jest prawdopodobnie największą przeszkodą w prowadzeniu dziennika. Wielu nauczycieli przestaje pisać dziennik lub nawet nie zaczyna ich pisać z powodu braku czasu. Pisanie dziennika wymaga regularności, inaczej proces krytycznej refleksji może nie przynieść oczekiwanych rezultatów. W polskim kontekście edukacyjnym nauczyciele mają często zbyt dużą ilość godzin a oprócz tego muszą wykonywać dodatkowe zajęcia. Regularne wpisy w dzienniku mogą okazać się niemożliwe właśnie z powodu zbyt dużej ilości zajęć i obowiązków szkolnych. Oprócz tego natura ludzka sprawia, że czasami ciężko jest się nam zmobilizować i regularnie dokonywać wpisów do dziennika.

Następnym problemem może być postrzeżenie procesu prowadzenia dziennika. Nauczyciele mogą postrzegać to jako dodatkowy obowiązek w i tak już napiętym harmonogramie. Podobne nastawienie można zauważyć w stosunku do Europejskiego Portfolio Językowego, które pomimo starań autorów nie zyskało aprobaty nauczycielskiej. Zmiana nastawienia i mentalności może okazać się dużym wyzwaniem dla proponentów dzienników nauczycielskich.

Dodatkowym problemem jest niewątpliwie brak samo krytycyzmu u nauczycieli piszących. Ciężko jest nam się przyznać do popełnianych błędów lub opisywać nasze niepowodzenia. Bardziej wolimy skupiać się na sukcesach i osiągnięciach. Może zdarzyć się tak, że w wyniku braku krytycznej refleksji dziennik zbliży się w swojej formie bardziej do literackiej fikcji niż do opisu rzeczywistości.

Opisując potencjalne problemy związane z prowadzeniem dziennika możemy jeszcze wymienić takie aspekty jak tło społeczno-kulturowe czy brak doświadczenia. Jeżeli chodzi o tło społeczno-kulturowe to chodzi mianowicie o to, że w społeczeństwie bardziej utarł się obraz dziewczyn, kobiet piszących pamiętniki. Uproszczony wniosek z tak subiektywnej obserwacji może być taki, że nauczycielki będą bardziej skłonne do prowadzenia dziennika. Natomiast brak doświadczenia

w prowadzeniu dziennika można zrekompenzować dokładnymi instrukcjami lub zamieszczeniem schematu dla łatwiejszego prowadzenia dziennika. Mogą one na przykład przyjąć postać pytań wiodących, które mają skierować uwagę piszących na aspekty interesujące badacza. Sprecyzowanie pytań może dostarczyć więcej danych odnośnie interesującego aspektu (Nerlicki 2009).

4. Próba oceny dzienników nauczycielskich jako narzędzia badań empirycznych

Jak pisze w swoim artykule Nerlicki (2009: 153) „W debacie nad empiryczną wiarygodnością danych dostarczanych w dziennikach przewijają się różne argumenty przemawiające za lub przeciw tego typu narzędziom”. Jednym z podstawowych pytań dotyczy miarodajności badań jakościowych o charakterze eksploracyjno-interpretacyjnym. Należy wyraźnie zaznaczyć, że badania etnograficzne nie zmierzają do osiągnięcia możliwie jak największej próby i co za tym idzie, uogólniania wyników. Ich głównym celem jest obserwacja i opis indywidualnych przypadków na tle danej zbiorowości (Pellegrino 1998, w Nerlicki 2009: 153). Halbach (2000) wyraźnie podkreśla, iż w badaniach jakościowych trafność pomiaru może być niewiarygodna; jednakże, jak pisze Wysocka (2009: 139) „Jeżeli natomiast obiektem zainteresowania badacza jest osoba nauczyciela, badania jakościowe zyskują ogromną przewagę nad ilościowymi. Jest rzeczą naturalną, że naszą wiedzę na temat całego procesu nauczania/uczenia się wzbogacić mogą w sposób najistotniejszy informacje zebrane od nauczycieli, właśnie drogą badań jakościowych”.

W zależności od stopnia refleksyjności autorów odnośnie prezentowanych treści dzienniki można podzielić na te o charakterze dokumentacyjnym, odnoszące się do ewaluacji wydarzeń oraz te mające na celu analizę i optymalizację (Bartnicki 2004). W zapiskach, mających charakter dokumentacyjny piszący prezentują retrospektywne wydarzenia, opisują własne działania i związane z nimi emocje. W takim przypadku piszący jedynie w sposób narracyjny opisują zdarzenia bez dokonywania głębszej analizy przyczynowo-skutkowej. Z takich zapisów badacz dowie się jakie wydarzenia i doświadczenia stały się przedmiotem refleksji. Drugi stopień związany z ewaluacją wydarzeń wskazuje na połączenie zapisów w dzienniku z elementami oceny przyczynowo-skutkowej. Analiza empiryczna pozwala na zrekonstruowanie wielopłaszczyznowości procesów metapoznawczych osób piszących. Dokonując zapisków piszący próbują szukać przyczyn powstawania problemów. Trzeci stopień refleksji ma na celu analizę i optymalizację dotychczasowych działań. W części dokumentacyjnej jest dużo materiału, który może podlegać ewaluacji i prowadzić do optymalizacji procesów poznawczych (Nerlicki 2009).

Tak jak zróżnicowany jest poziom refleksji, tak i zróżnicowane są pytania i problemy, które poruszają nauczyciele w swoich dziennikach. Treść zadawanych pytań wydaje się być różna w zależności od doświadczenia zawodowego nauczycieli. Osoby z mniejszym doświadczeniem zwracają większą uwagę na techniki nauczania, i sposoby radzenia sobie z codziennymi problemami klasowymi. Gebhard (1999: 86) nazywa takie zapisy *technikami przetrwania* (ang. *survival concerns*). Przykła-

dowe pytania zadawane przez mniej doświadczonych nauczycieli mogą wyglądać następująco:

- Jak nie denerwować się w klasie?
- Dlaczego raz mam dobre odczucia na temat mojego nauczania a innym razem zle?
- Co mogę zrobić jutro na zajęciach?
- Co zrobić jeżeli zostanie mi wolny czas na koniec zajęć?
- Jak mogę udzielać bardziej zrozumiałych wyjaśnień? (Gebhard i Oprandy 1999: 86–87).

Poniżej kilka przykładowych wpisów, z dzienników prowadzonych przez nauczycieli z mniejszym doświadczeniem zawodowym:

Podczas prezentacji pierwszego okresu warunkowego uczniowie zaczęli budować śmieszne zdania. Zachęciło ich to do większego zaangażowania podczas lekcji. Gramatyka nie musi być na poważnie. Zabawa i gramatyka mogą współdziałać.

Nie zaplanowałem zajęć i nie wyszło tak jak powinno... Hasło w dzienniku na przyszły tydzień PLANUJ!!!!!!

Nie podobała mi się lekcja dotycząca opowiadań. Dlaczego nie pomyślałam o tym wcześniej. Sama zachęta nie wystarczy. Bardziej wstydliwi uczniowie nie brali udziału w lekcji. Na następnej lekcji podzieliłam klasę na grupy i było świetnie!! TO DZIAŁA!

Nauczyciele z większym doświadczeniem zawodowym stawiają pytania, które są odzwierciedleniem ich własnych przemyśleń i refleksji. Przykładowe pytania mogą brzmieć:

- Jak mogę bardziej efektywnie wykorzystać czas na moich zajęciach?
- Jak sprawić żeby uczniowie stali się bardziej odpowiedzialni za swoją naukę?
- Jak rozpoznać strategie, których używają moi uczniowie?
- Czy uczniowie mogą nauczyć się jak ich używać?
- Jak połączyć naukę języka z kulturą języka uczonego? (Gebhard and Oprandy 1999: 86–87).

Poniżej kilka przykładowych wpisów, z dzienników prowadzonych przez nauczycieli z większym doświadczeniem zawodowym:

Jak pomagam uczniom? Staram się przedstawiać problemy jako całość. Sprawić żeby zrozumieli wagę bycia otwartym na nowe pomysły. Od kiedy zaczęłam uczyć zawsze starałam się żeby moje lekcje przypominały socjo-kulturowe doświadczenie raczej niż typową lekcję.

Jakie są obecnie moje ograniczenia? Staram się jak mogę żeby być obiektywną osobą. Czasami mam wątpliwości. Jestem świadoma faktu, że spędzam zbyt mało czasu na przygotowanie zajęć. Z jednej strony muszę trzymać się rozkładu, z drugiej strony powinnam zatroszczyć się o potrzeby indywidualnych uczniów.

Wydaje mi się że moi uczniowie mają okazję wyrazić swoje pomysły i odczucia. To sprawia że czują się swobodniej podczas zajęć i atmosfera na lekcjach jest przyjemna. Widzę że ma to pozytywny wpływ na mnie i na moich uczniów. Wiem że brzmi to jak cytat z książki do metodyki ale czytanie o tym a doświadczanie tego to dwie różne rzeczy.

Nie wiem czy jestem w stanie poradzić sobie z odpowiedzialnością. Sama nie jestem doskonała. Staram się jak mogę ale moi uczniowie często zbyt szybko rezygnują. Nie radzę sobie z tym.

Pewnie nie odkryłem nic nowego i powtarzam stare prawdy ale wydarzenia ostatniego tygodnia pozwoliły mi na refleksje na temat mojego nauczania ze wszystkimi wzlotami i upadkami. Dzięki prowadzeniu dziennika stałem się bardziej świadoma swoich zachowań i teraz mogę wprowadzić zmiany.

Poszukiwanie nowych sposobów nauczania i technik oraz nieustająca analiza swoich zachowań wynikająca z prowadzenia dziennika to podstawa stawiania się refleksyjnym nauczycielem.

Udzielanie odpowiedzi na tak zadane pytania generuje nowe pytania, które prowadzą do rozwijania nauczycielskiej refleksyjności. Gebhard (1999) wierzy, że nauczanie nauczycieli jak przeprowadzać badania, niezależnie do ich doświadczenia zawodowego, stwarza okazje do zadawania pytań i rozwijania refleksyjności. Dzieje się tak dlatego, że odkrywanie prowadzi to nowej wiedzy i nowych pytań. Ostatnimi czasy popularną formą prowadzenia dziennika stał się blog internetowy, który pozwala na interakcję między badaczem a nauczycielem (Langner 2006).

Dokonując oceny przydatności empirycznej dzienników nie można pominąć metodologii analizowania danych przez badacza. Proces ten obejmuje takie elementy jak czytanie dziennika, identyfikowanie i nazywanie procesów refleksyjnych w zebranych danych, identyfikowanie związków pomiędzy tymi procesami i poszukiwanie pomiędzy nimi wspólnych wątków. Interpretacja danych, rekonstrukcja procesów leżących u ich podstaw noszą wiele znamion subiektywizmu, jaki wnosi badacz. Dlatego też udział drugiego badacza zapewniłby większą obiektywizację wniosków (Borg 2001, w Nerlicki 2009: 159)

5. Wnioski

Powyższy artykuł miał na celu przedstawić uwagi na temat danych dostarczanych przez nauczycieli piszących dzienniki. Pomimo wspomnianych w tym artykule wad dziennik jako narzędzie wykorzystywane w badaniach empirycznych stanowi wartość samą w sobie. Jego zastosowanie widać przede wszystkim w procesie rozwijania refleksyjności nauczycielskiej, która może prowadzić do efektywizacji procesu akwizycji języków obcych. Jak pisze Nerlicki (2009: 159) „Dzienniki wpisują się w nurt badań jakościowych, w których osoby badane stają się jednocześnie refleksyjnymi partnerami w procesie badawczym”. Przykładem takiej refleksyjności mogą być dwa wpisy nauczyciela języka obcego:

Czasami boje się, że uczniowie zadadzą mi pytanie, na które nie będę znała odpowiedzi. Może powinnam zmyślać. Może powinnam przyznać się że nie wiem. Czy to oznacza utratę szacunku. Nie! Może dzięki temu zobaczą we mnie człowieka. Kiedy o tym piszę dochodzę do wniosku, że to jest najlepsza droga do zyskania ich szacunku. Na pewno mają dosyć nauczycieli, którzy zawsze mają racje...

Pisanie dziennika nie jest jednak tak czasochłonne jak myślałam. Na pewno nie zrezygnuję z prowadzenia dziennika i jestem ciekawa co z tego wyniknie.

Dzienniki pisane przez nauczycieli mogą budzić kontrowersje i wątpliwości ale nawet jeżeli tak jest to należy pamiętać, że „Nawet najdłuższa droga zaczyna się od pierwszego kroku”.

BIBLIOGRAFIA

- Appel, J. 1995. *The diary of a language teacher*. Oxford: Heinemann.
- Bailey, K.M. 1990. “The use of diary studies in teacher education programs”. In Richards, J.C. and Nunan, D. (eds). 1990. 43–61.
- Barnitzky, J. 2004. “Einsatz eines Lerntagebuchs in der Grundschule zur Förderung der Lern- und Leistungsmotivation. Eine Interventionsstudie. (www.eldorado.uni-dortmund.de)
- Borg, S. 2001. „The research journal: a tool for promoting and understanding researcher development”. *Language Teaching Research* 5. 156–177.
- Brock, M.N., Yu, B. and Wong, M. 1992. “Journalling together: collaborative diary-keeping and teacher development”. In Flowerdew, J., Brock, M. and Hsia, S. (eds). 1992. 295–307.
- Gebhard, J.G. and Oprandy, R. 1999. *Language teaching awareness*. Cambridge: CUP.
- Halbach, A. 2000. “Finding out about students’ learning strategies by looking at their diaries: A case study”. *System* 28. 85–96.
- Langner, M. 2006. “Dokumente zur Sprachlernberatung. Zur Vorentlastung in Sprach(lern)projekten“. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht* 11. (www.zif.spz.tu-darmstadt.de).
- Nerlicki, K. 2009. “Dzienniczki uczących się jako narzędzie badawcze – próba oceny”. *Neofilolog* 32. 151–161.

- Palmer, Ch. And Palmer, G. 1994. "Diary keeping and reflecting on practice". In: Peck A. and Westgate, D. (eds). 1994. 27–35.
- Pellegrino, V.A. 1998. "Student perspective on language learning in a study abroad context". *Frontiers: The Interdisciplinary Journal of Study Abroad* 4. 91–120.
- Tyrmand, L. 2009. *Dziennik 1954*. Warszawa: Wydawnictwo MG.
- Wysocka, M. 2009. "Wywiad i obserwacje lekcji w badaniach nad osobą nauczyciela języków obcych". *Neofilolog* 32. 139–149.